

ПОЛТАВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра біологічної та біоорганічної хімії

БІОХІМІЧНІ
МЕХАНІЗМИ РОЗВИТКУ
ХВОРОБ, ЩО УШКОДЖУЮТЬ ЗУБИ
(КАРІЄС, ФЛЮОРОЗ, ПУЛЬПІТ)

доцент, д. мед. н. Микитенко А.О.

План лекції

1. Зубні відкладення (зубний наліт, зубна бляшка і зубний камінь);
2. Біохімічні основи виникнення карієсу;
3. Біохімічні основи виникнення флюорозу;
4. Біохімічні механізми розвитку пульпіту.

- ▶ **Кутикула** - покриває поверхню емалі після прорізування зубів.
  - **Первинна кутикула** - внутрішній тонкий (0,5-1,5 мкм) гомогенний шар глікопротеїнів, останній секреторний продукт амелобластів.
  - **Вторинна кутикула** утворена зовнішнім (10 мкм) шаром редукованих амелобластів.
- ▶ Стирається після прорізування і частково зберігається на апроксимальних поверхнях зубів.

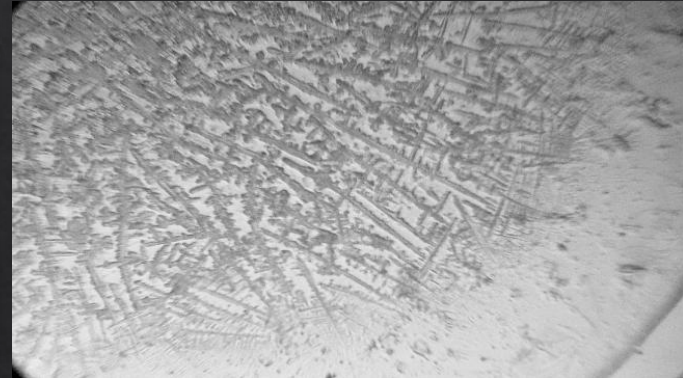
В фізіологічних умовах на поверхні емалі утворюється **пелікула**.

Пелікула зуба – безмікробна тонка органічна плівка на поверхні зуба, утворюється через **20-30 хвилин** після прийому їжі.

- ◇ ↓ **pH** р.п. сприяє утворенню **пелікули**.
- ◇ Від пелікули залежить **склад мікробної флори**, який бере участь в утворенні зубного нальоту.

Пелікула зуба складається:

- ▶ Кислі і глікозильовані білки, багаті на пролін;
  - ▶ Муцини;
  - ▶ Лактоферин;
  - ▶ Лактопероксидаза;
  - ▶ Гістатин 1;
  - ▶ Цистатин SAIII;
  - ▶ Статзерини;
  - ▶ Аміноцукри;
  - ▶ Низько- і високомолекулярні вуглеводи.
-
- ▶ Між поверхнею емалі і білками, які осіли на ній, виникають іонні зв'язки і гідрофобні взаємодії.

Функції пелікули зуба:

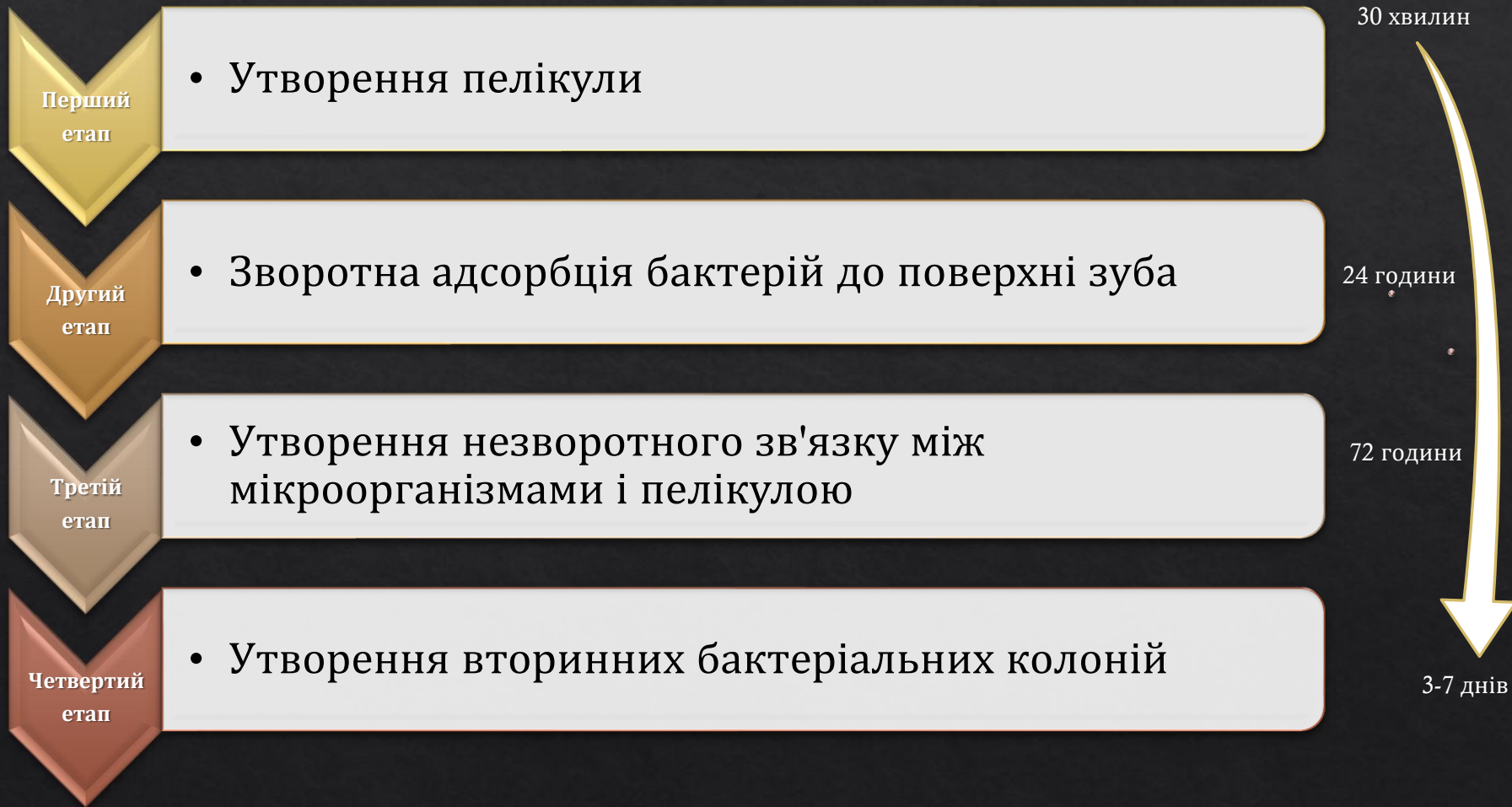
- ▶ Забезпечує **вибіркову проникність** і дифузію іонів у поверхневий шар емалі;
- ▶ **sIg A** протидіє адгезії бактерій до поверхні емалі зубів;
- ▶ **Захищає емаль** від хімічних агентів;
- ▶ Регулює **процеси мінералізації** і демінералізації емалі;
- ▶ Контролює **склад мікрофлори**, яка формує зубний наліт.

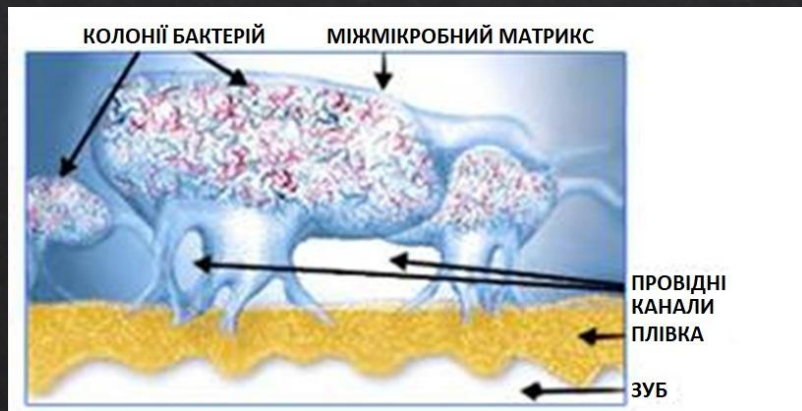
Протягом життя на поверхні емалі у людини може формуватися **пелікула зуба, зубний наліт і зубна бляшка.**

Мінералізація зубного нальоту призводить до утворення **зубного каменю.**

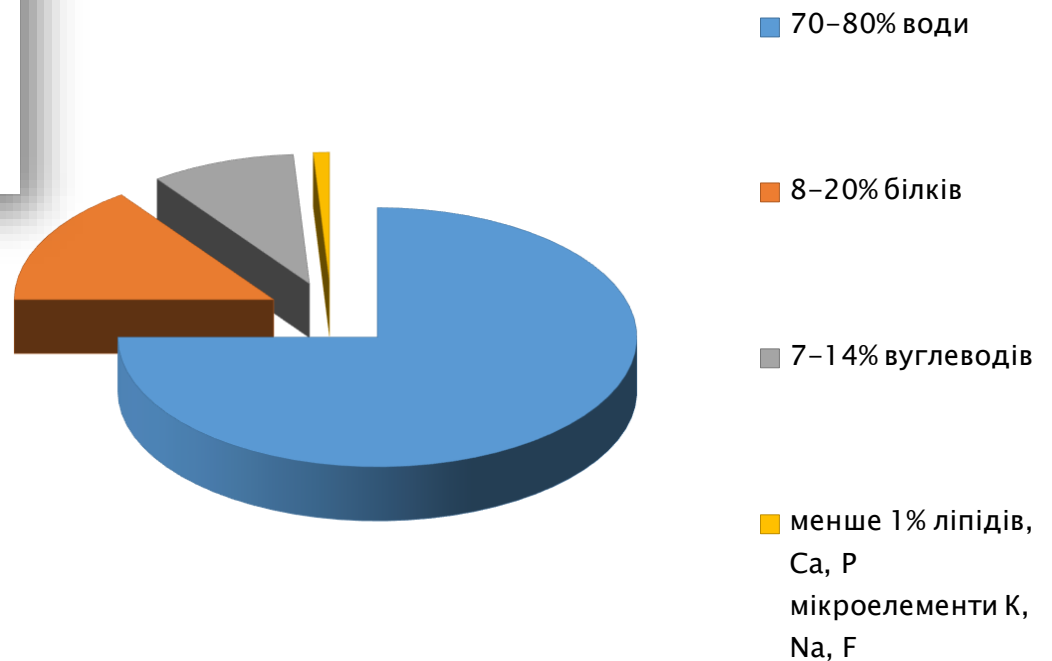
Етапи утворення зубного нальоту:

Зубний наліт – сукупність бактерій і продуктів їх життєдіяльності, які щільно фіксовані на поверхні зуба.

Склад зубного нальоту:

Органічна частина зубного нальоту:

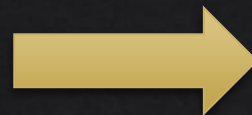
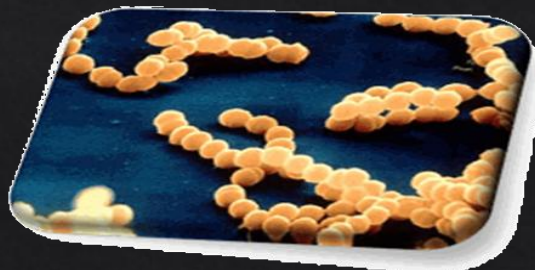
- ▶ **Білки** слини і бактерій, зрушені клітини епітелію;
- ▶ Протеази, глікозидази, ліпази та інші **ферменти** бактеріального походження;
- ▶ **Моносахариди** – глюкоза, гексозаміни, сіалові кислоти, глюкозаміноглікани;
- ▶ **Полісахариди** – декстрини і левани;
- ▶ **Ліпіди** мембран клітин епітелію і бактеріальної стінки – холестерин, триацилгліцериди та ін. Можуть утворювати комплекси з вуглеводами.

- ▶ **Хімічний і бактеріальний склад зубного нальоту характеризується широким діапазоном індивідуальних коливань, в залежності від віку.**

Процес дозрівання зубного нальоту, супроводжується зміною мікрофлори і біохімічних процесів:

1. Під час ущільнення зубного нальоту аеробні мікроорганізми гинуть і на їхньому місці **утворюються анаеробні мікроорганізми.**

Перші два дні на поверхні зуба превалюють Коки **Гр⁺**.

В подальшому:
Анаеробні коки **Гр⁻**, палочки **Гр⁺**, палочки **Гр⁻**, спірохети.

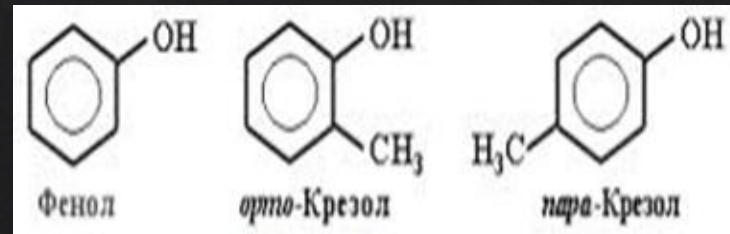

2. Результатом анаеробних процесів:

- ✓ **зниження рН**, за рахунок утворення **лактату і ацетату**;
- ✓ **Накопичення продуктів гниття амінокислот**: сірководню, аміаку, альдегідів, кетонів, фенолу, крезолу, скатолу та інших, які мають неприємний запах.

В процесі розпаду сірковмісних амінокислот (**цистеїн, метіонін**) утворюється сірководень **H₂S**.

3. Ріст активності гідролітичних ферментів:

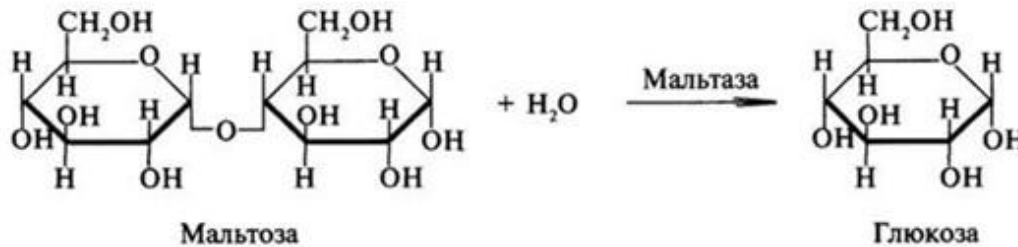
- глікозидаз

- ▶ Відщеплення вуглеводної частини

глікопротеїнів,
які призводять до

**зниження
розчинності
білків та
їх осадження!**

Глікозидази: амілаза, мальтаза, лактаза, сахараза

- протеїназ

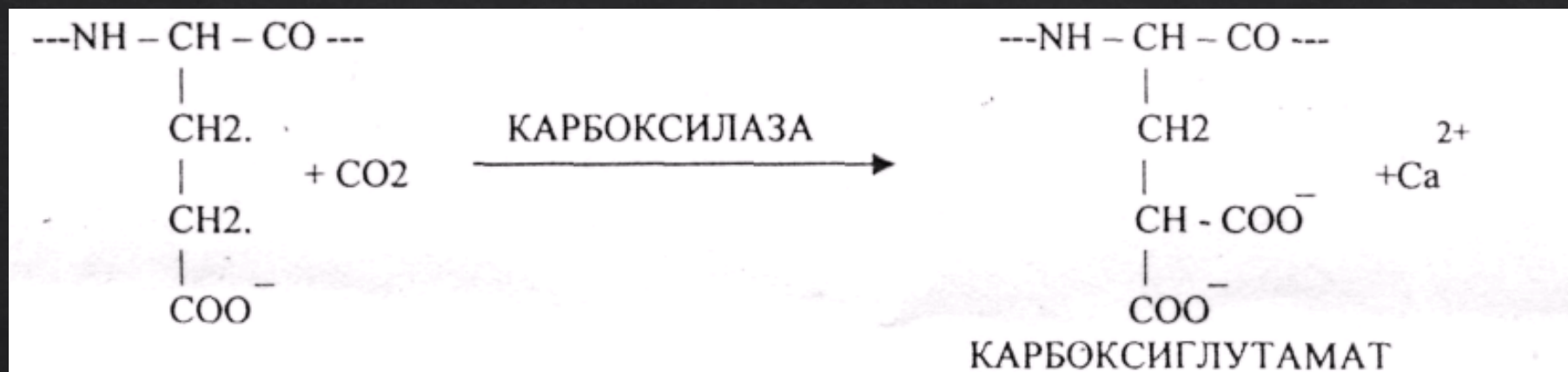
- ▶ Повний гідроліз білків призводить до

**утворення
вільних
амінокислот!**

Пептидази: пепсин, трипсин, хімотрипсин, еластаза

4. Утворення **амінокислот**, які за рахунок своїх негативних зарядів активно **зв'язують іони Ca^{2+}** та інші іони, які сприяють **демінералізації** зубів.

► **Амінокислоти** - субстрат для життєдіяльності мікроорганізмів.

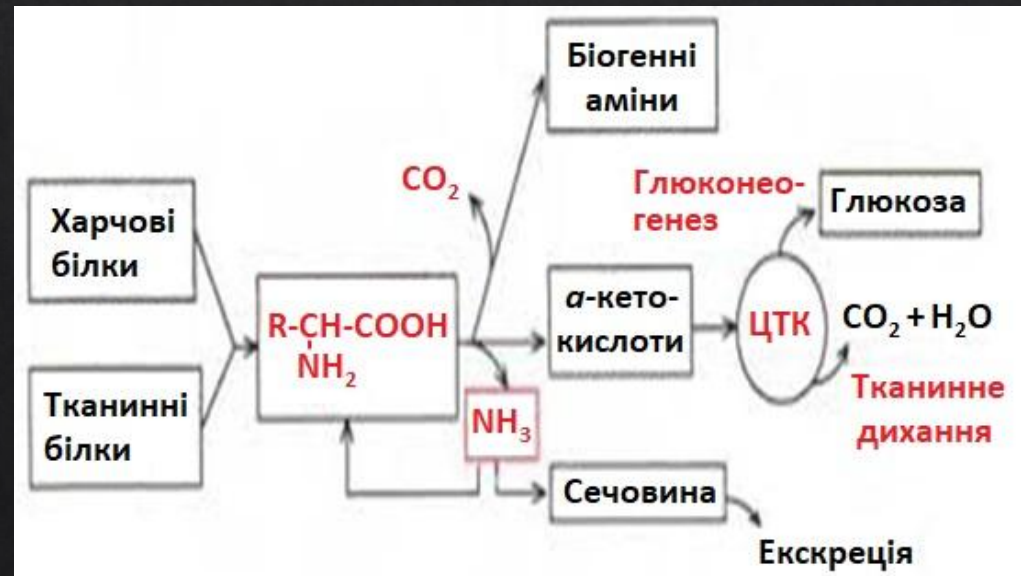
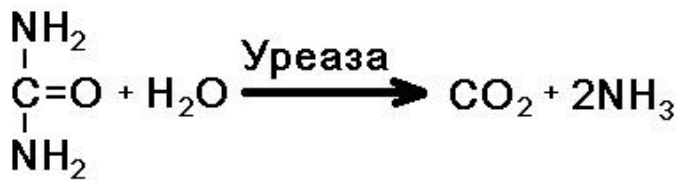
5. Вуглеводи, утворені глікозидазами і залишками їжі, використовуються мікроорганізмами для **синтезу липких полісахаридів** - гліканів: **декстрану** (з глюкози) і **левану** (з фруктози).

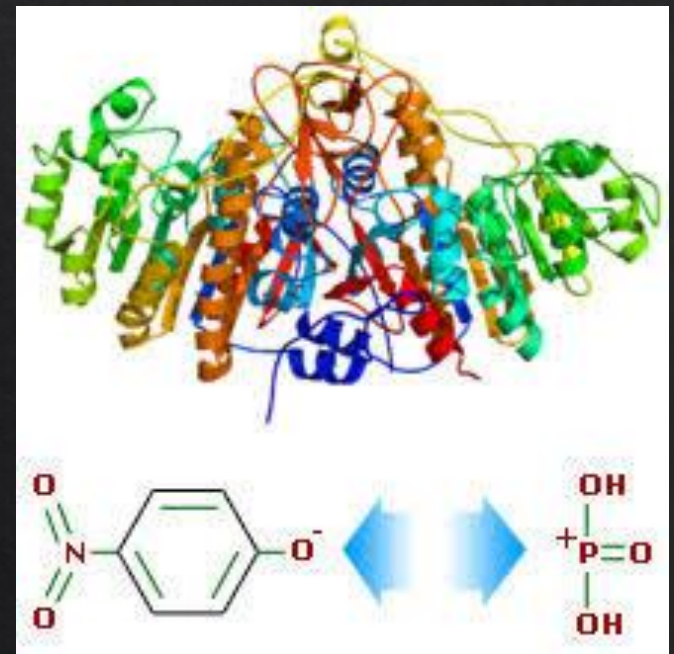
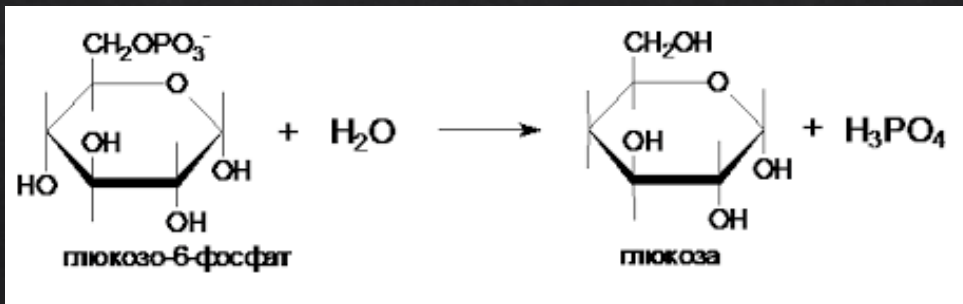
- ◆ Ці **полісахариди забезпечують адгезію** і кооперацію мікроорганізмів зубного нальоту і виконують роль позаклітинного депо вуглеводів для мікроорганізмів.
  - ▶ **Зв'язок між апатитами емалі та ЛПС бактерій забезпечують водневі зв'язки, іони Ca²⁺ і білки адгезини.**

6. Катаболізм амінокислот призводить до **зсуву рН в лужний бік**, за рахунок процесів утворення аміаку, таких як:

- **дезамінування амінокислот**,
- **гідроліз уреазою сечовини**,
- **відновлення нітрат- і нітрит іонів до NH_3** під дією редуктаз бактерій.

7. Зсув рН в лужний бік сприяє функціонуванню **лужної фосфатази**, яка вивільняє фосфат з органічних речовин, що призводить до підвищення PO_4^{3-} .

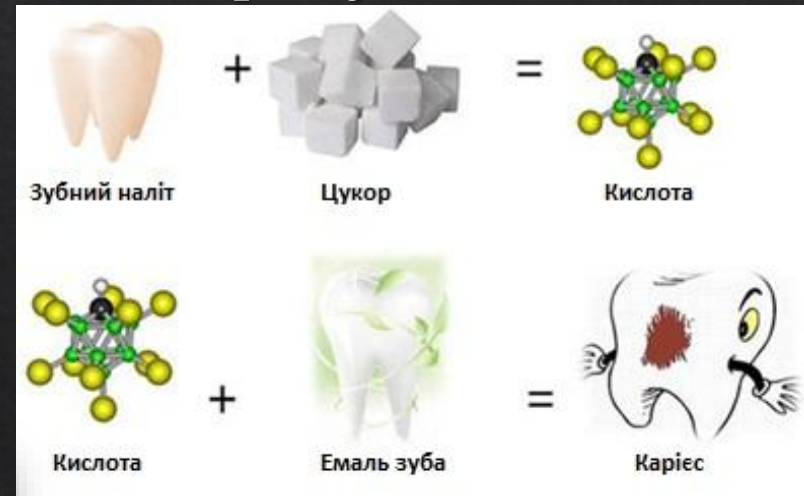
Всі вище перелічені процеси в зубному нальоті можуть формувати два різні середовища:

1. **Кисле середовище**

- Демінералізація емалі і розвиток карієсу

2. **Лужне середовище**

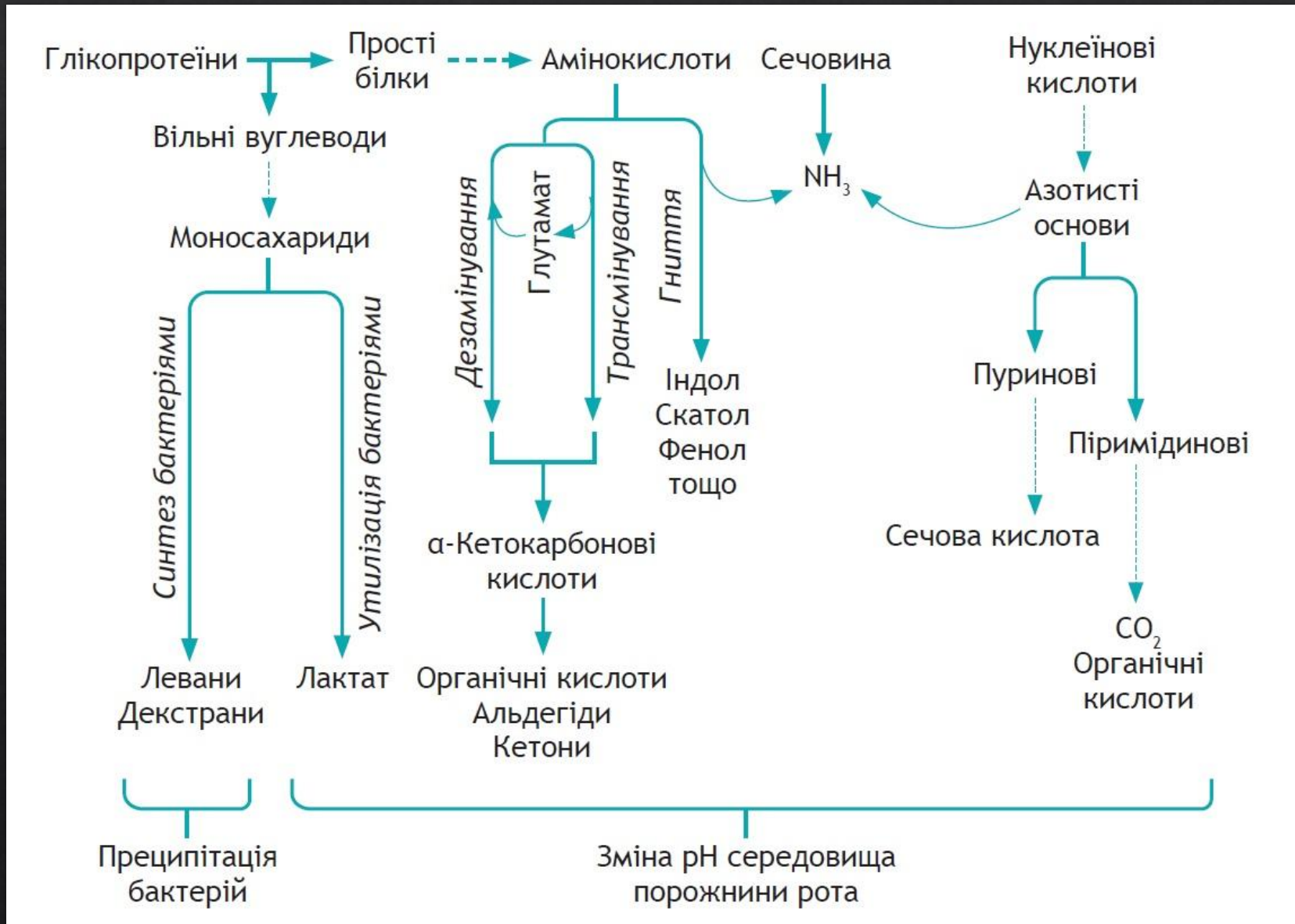
- Відкладення солей кальцію і утворення зубного каменю

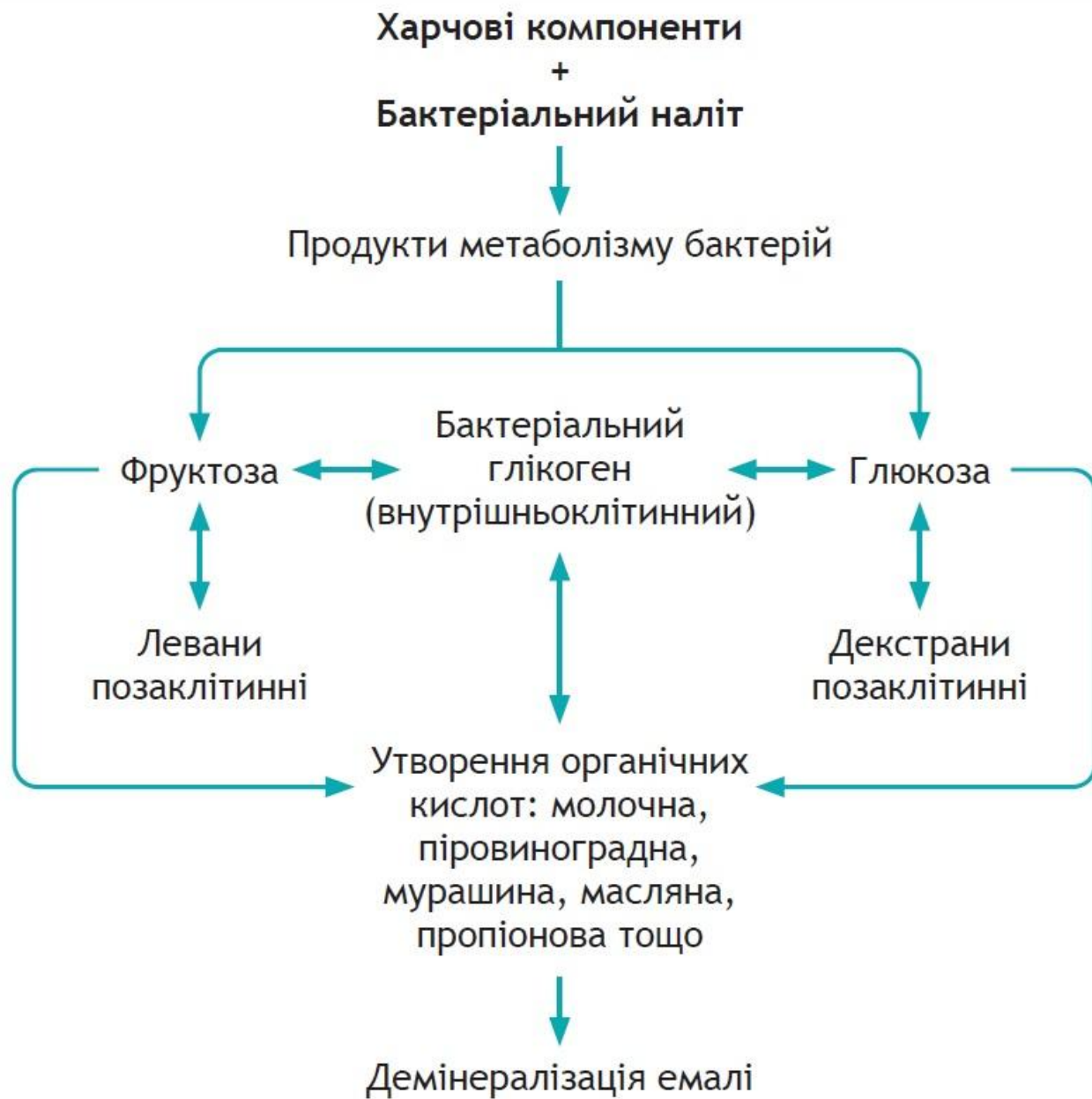

В **нормі** на поверхні зуба
стабільно **слабколужне рН**

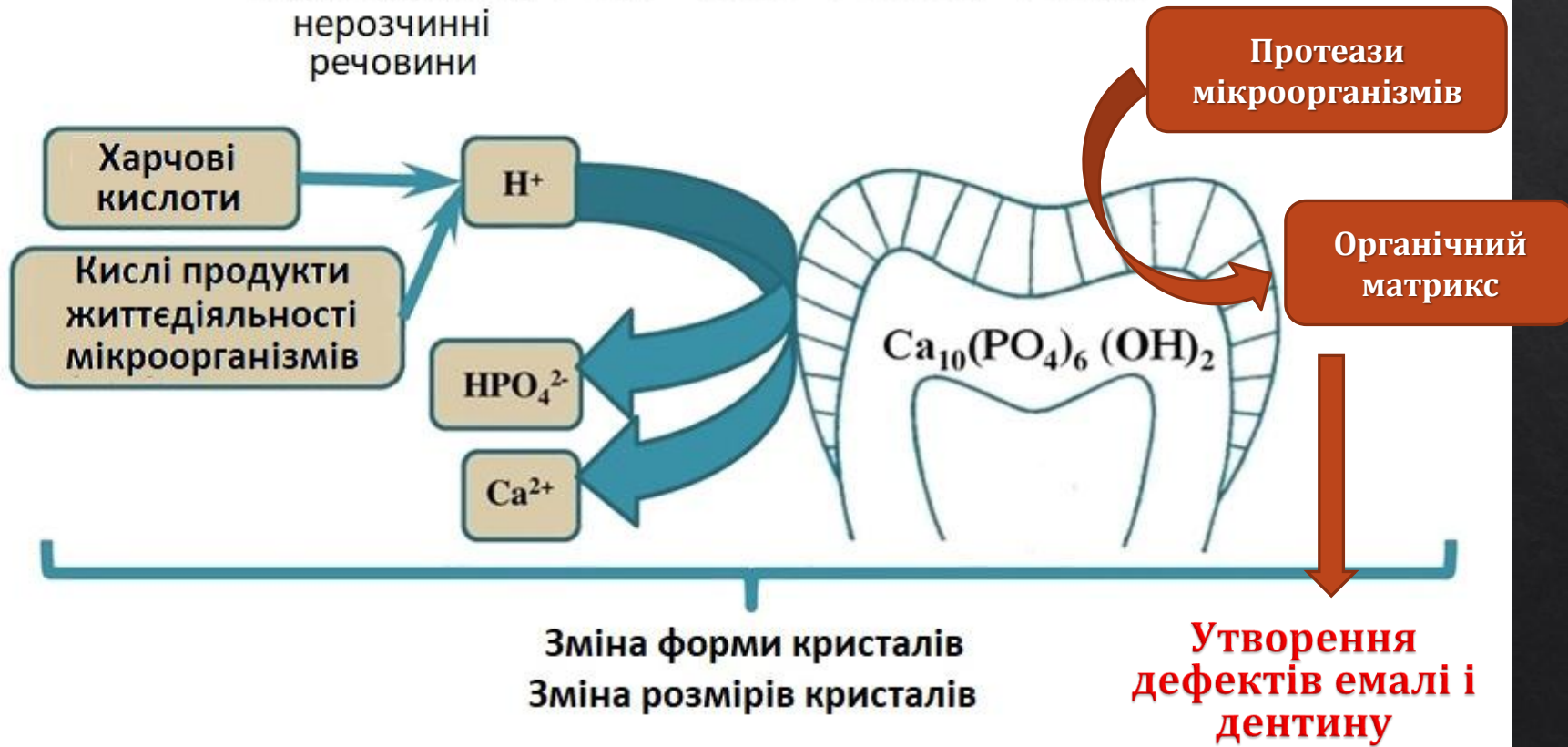
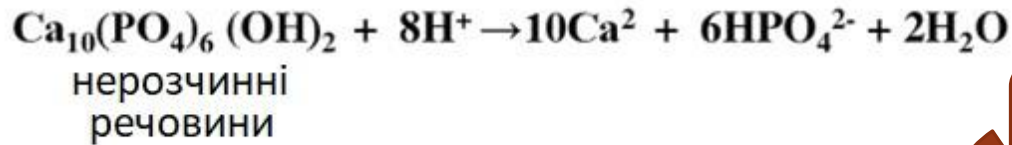
- ▶ Стабільність рН забезпечують **буферні системи слини** (бікарбонатна, білкова і фосфатна).
- ▶ **Ущільнення** і збільшення зубного нальоту **протидіє захисній дії** слини.

Біохімічні механізми в зубному нальоті, які сприяють розвитку карієсу

МЕХАНІЗМИ РОЗВИТКУ КАРІЄСУ

Карієсогенні фактори:

Місцеві

- ◇ Зубний наліт
- ◇ Порушення складу ротової рідини
- ◇ Порушення б/х складу і резистентності зуба
- ◇ Стан пульпи
- ◇ Стан ЗЩА в ембріональний період

Загальні

- ◇ Неповноцінне харчування
- ◇ Розлади регуляції метаболізму в ембріогенезі
- ◇ Екстремальні впливи на організм
- ◇ Спадковість

Флюороз зубів — це хронічне ендемічне захворювання, яке характеризується порушенням розвитку емалі зуба, спричинене тривалим впливом високих концентрацій фтору під час розвитку зуба, що призводить до зниження вмісту апатитів емалі і зменшення її міцності.

Біохімічні механізми розвитку

ФЛЮОРОЗУ

Стадія секреції

- ◆ фторид індукує зміни у везикулах і лізосомах
- ◆ порушує везикулярний транспорт амелобластів та внутрішньоклітинну деградацію білків матриксу лізосомальною системою

Стадія дозрівання

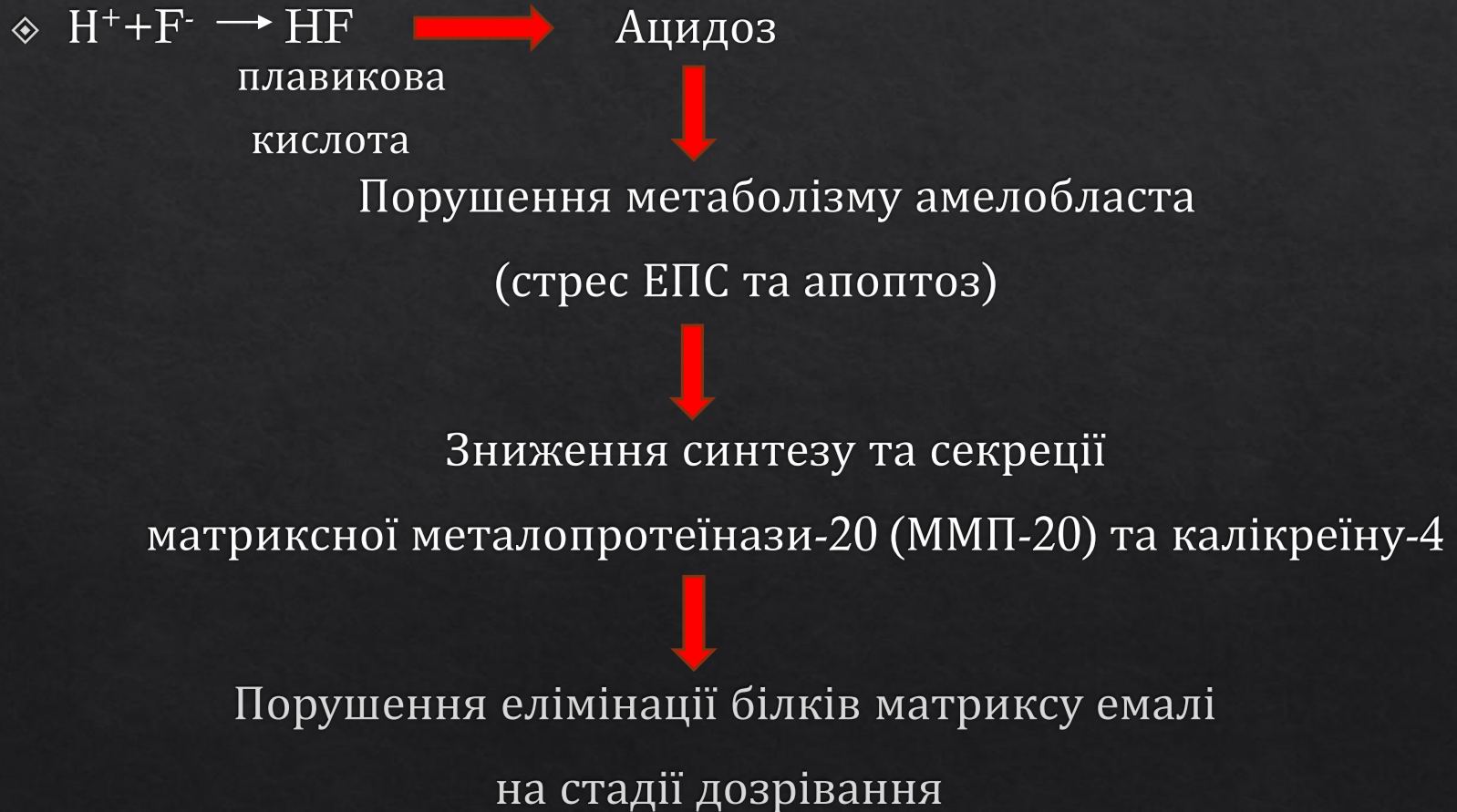
- ◆ фторид затримує елімінацію білків матриксу (особливо амелогенінів), що перешкоджає потовщенню емалевих призм (росту в ширину, так як в довжину вони збільшувались під час секреторної стадії) і призводить до неповної мінералізації емалі.

Безпечний рівень щоденного споживання фтору [F⁻] становить від 0,05 до 0,07 мг на 1 кг маси тіла в день.

Постійне споживання фтору вище цього рівня дітьми до 8 років призведе до виникнення флюорозу.

Біохімічні механізми розвитку

ФЛЮОРОЗУ

Біохімічні механізми розвитку

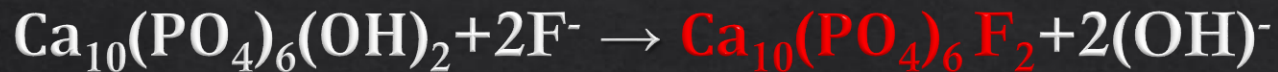
ФЛЮОРОЗУ

- ◆ Коли надмірна кількість F^- проходить через цитоплазматичну мембрану в білкову матрицю емалі де відбувається мінералізація, **утворюється гіпермінералізований шар емалі**, який може діяти як фізичний бар'єр, що запобігатиме дифузії іонів і білків-ферментів у глибші шари емалі, де ще не завершена мінералізація. Ця молекулярна подія може **перешкоджати надходженню іонів та ензимів, необхідних для повної мінералізації емалевих призм**, і, таким чином, сприяти гіпомінералізації флюорозної емалі.

Біохімічні механізми розвитку

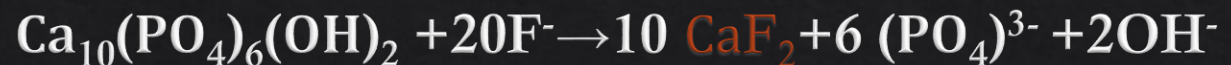
ФЛЮОРОЗУ

$\text{Ca}_{10}(\text{PO}_4)_6\text{F}_2$ – фторапатит є найбільш карієсрезистентним апатитом емалі

◆ Негативна роль іонів фтору при високому вмісті

Дія на емаль зуба великих доз фтору сприяє утворенню **фториду кальцію**, нерозчинна сіль!!! Вона не утворює кристали і швидко зникає з тканин (викликаючи пошкодження тканин) - **ФЛЮОРОЗ**:

ПУЛЬПІТ

Перша лінія захисту пульпи

1. Одонтобласти (третинний дентиногенез:
  - ◇ реакційний
  - ◇ репаративний)
  - ◇ β -дефензини (руйнування мембран бактерій, активація резидентних імунних клітин пульпи для синтезу TNF- α , IL-1 α , IL-6, IL-8 та інших)
  - ◇ Збільшення експресії Інтерлейкін-8 $\rightarrow$ рекрутування нейтрофілів
  - ◇ Синтез фактора росту ендотелію судин (VEGF) $\rightarrow$ збільшує проникність судин
2. Дендритні клітини $\rightarrow$ антигенна презентація
3. Мастоцити вивільняють гістамін $\rightarrow$ стаз $\rightarrow$ гіпоксія
4. Ушкодження нервових закінчень $\rightarrow$ вивільнення прозапальних нейропептидів (субстанції P та пептид, пов'язаний з геном кальцитоніну) $\rightarrow$ проліферація фібробластів

Продукція цитокінів та простагландинів для рекрутування нейтрофілів, моноцитів, T- і B-лімфоцитів

Гострий пульпіт

1. Нейтрофіли

◇ Фагоцитоз

◇ Дегрануляція під впливом $TNF-\alpha$ з вивільненням АФК (респіраторний вибух), антимікробних пептидів та ММП

◇ Формування позаклітинних пасток нейтрофілів (деконденсований ядерний хроматин з антимікробними пептидами)

2. Одонтобласти

Фібробласти

} ЛПС-зв'язуючий + ЛПС Гр- бактерій → рекрутування моноцитів
білок

3. Збільшення ушкодження дентину і руйнування одонтобластів

} Активація фібробластів

4. Активація протеолізу та колагенолізу (ММП-2 та ММП-9)

5. Активація Фосфоліпази A_2 → лекотрієни, простагландини, тромбоксани.

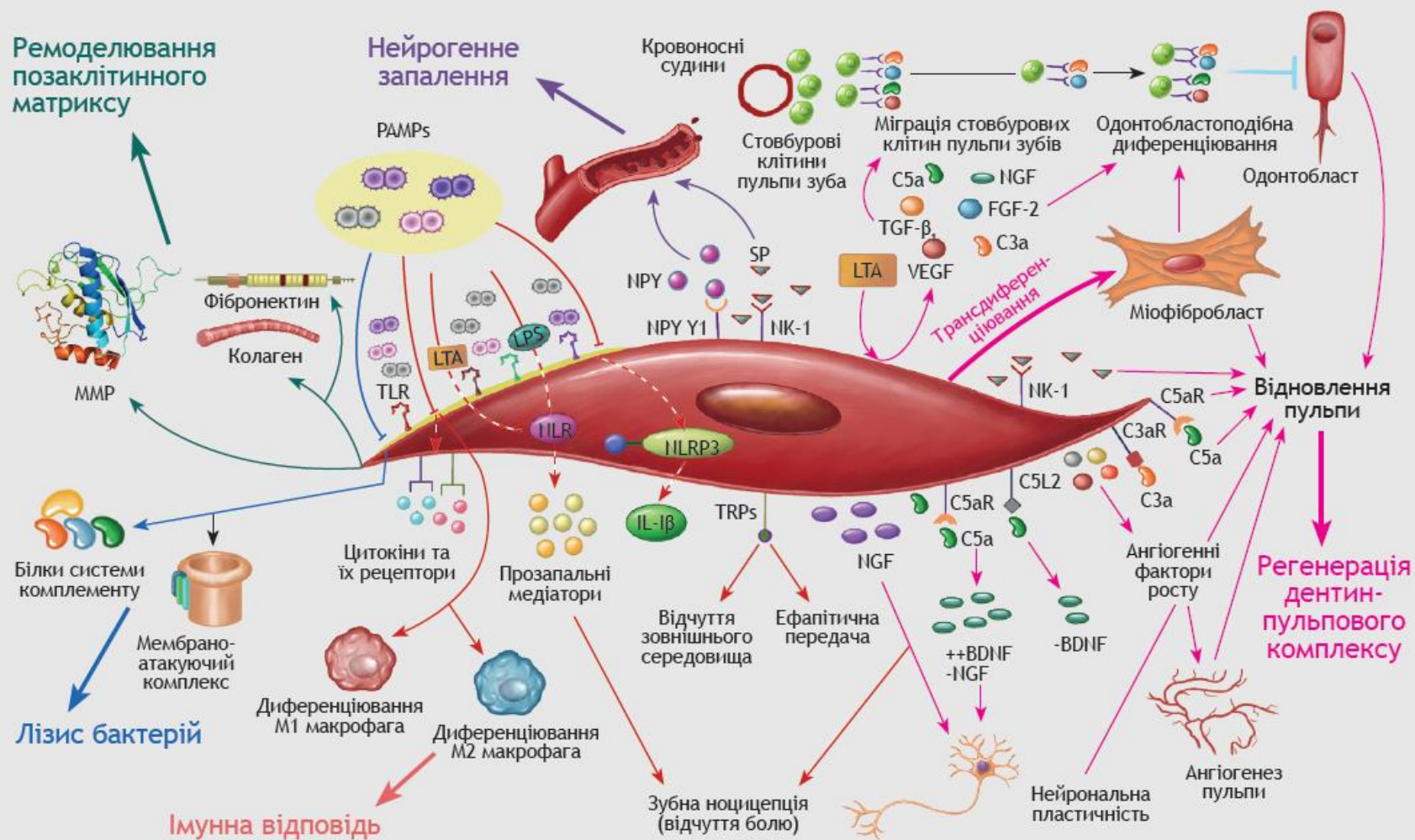
6. Окислювально-нітрозативний стрес → ушкодження мембран клітин та мітохондрій

7. Мітохондріальна дисфункція → $\downarrow$ АТФ → Апоптоз

8. Порушення судинного тону (стаз)

} Некроз

Провідні ролі фібробластів пульпи зуба (Álvarez-Vásquez J. L., 2022)

Хронічний пульпіт

1. Фібробласти

- ◇ Синтез прозапальних цитокінів **зменшується** і ↑ синтез протизапальних
  - ◇ Зменшується, або залишається помірним (IL-1 α , IL-1 β , TNF- α , IL-4, IL-6, IL-8)
  - ◇ Збільшується (IL-10, TGF- β)
- ◇ Синтез білків системи комплементу
  - ◇ Утворення мембраноатакуючого комплексу
  - ◇ Опсонізація C3b для фагоцитів (нейтрофілів та макрофагів)
- ◇ Синтез нейропептидів (субстанції P та пептид, пов'язаний з геном кальцитоніну) → проліферація фібробластів (аутокринна регуляція)
- ◇ Беруть участь у модуляції макрофагів у M1 прозапальний фенотип (спільно з нейтрофілами, НК-клітинами, Т-хелперами 1-го типу)
- ◇ Синтез колагену та неколагенових білків (посилення ремоделювання пульпи)

2. Дендритні клітини і макрофаги після поглинання антигенів активують:

- ◇ Т-лімфоцити → збільшується к-ть Т-кілерів та Т-хелперів і
- ◇ В-лімфоцити → IgG₁ домінує, також продукуються IgA та IgE.

3. Утворення простагландинів, простациклінів, тромбоксанів і лейкотрієнів.

Процес відновлення тканин при пульпіті

1. Фібробласти → TGF- β_1 , FGF-2, VEGF, C3a і C5a, NGF → міграція та диференціювання стовбурових клітин пульпи в одонтоблатоподібні клітини для синтезу репаративного дентину
2. Мастоцити
Фібробласти
Т-хелпери 2-го типу } IL-4, IL-13 → Макрофаги змінюють фенотип від прозапального M1 до репаративного фенотипу M2
3. Збільшення IL-10, TGF- β_1
4. Синтез спеціалізованих про-завершуючих запалення медіаторів:
  - ◇ Ліпоксини, Резолвіни, Протектини, Марезини
5. Ангіогенез
6. Відновлення ноцицепції

- Клінічна біохімія тканин зуба і пародонта. Навчальний посібник для здобувачів вищої освіти за спеціальністю “Стоматологія”, “Біологія та біохімія”, “Медицина” / Микитенко А.О. – Вінниця : Нова книга, 2024. – 400с.
- Тарасенко Л.М., Непорада К.С., Григоренко В.К. “Функціональна біохімія” / Підручник для студентів стоматологічного факультету під редакцією професора Л.М. Тарасенко (друге видання). – Вінниця:НОВА КНИГА, 2007. -384с.
- Біологічна хімія: підручник. Склярів О.Я., Фартушок Н.В., Бондарчук Т.І.. Укрмедкнига. – 2015. – 706.
Режим доступа: <https://medkniga.com.ua/12941-biologichna-himiya-pidruchnik/>